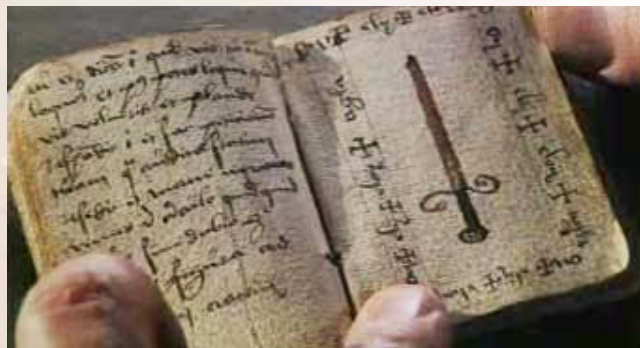

Vinjeboka

Vinjoboka

☞ *Vinjoboka* er den eldste svarteboka som er funnet i Norge. Den ble oppdaget i 1796 under golvet i en gammel stavkirke i Vinje i Telemark. Vi regner med at boka er nedskrevet omkring 1490.

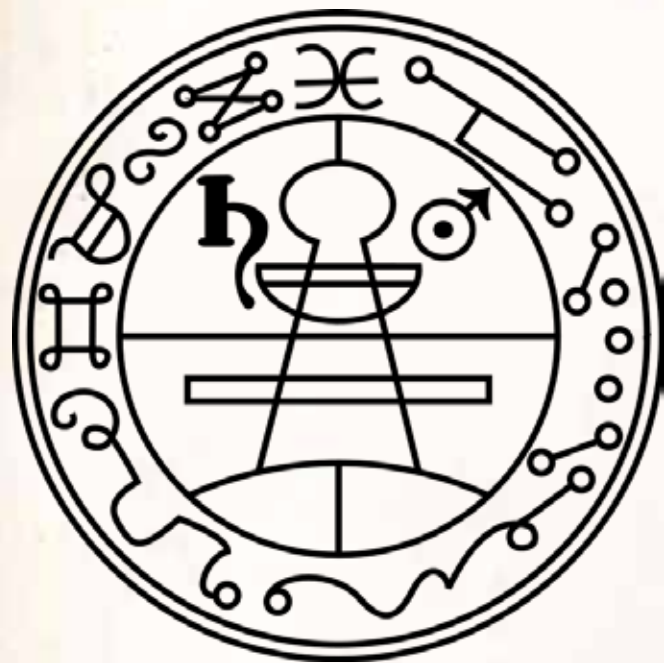
☞ Språket i boka er en blanding av norsk, dansk og latin. Det tyder på at den er skrevet av en lærd person. I tillegg til trolldomsformler inneholder boka også signingsformler og Maria-hymner (religiøse lovsanger til jomfru Maria).

☛ Noen av svartebøkene er sannsynligvis skrevet av folk med militær bakgrunn. Her finner vi formler som gir vern mot både sverdhogg og kuler, og oppskrifter som forteller hvordan en kan vinne kjærligheten til en kvinne.

☛ På 1800-tallet tok embetsstanden etter hvert avstand fra alt som ikke var preget av «fornuft og opplysning». I dette århundret ble svartebøkene skrevet av folk fra de lavere samfunnsklassene. De var opptatt av botemidler mot hverdagsproblemer som de fleste måtte stri med, for eksempel sykdom på folk og fe.

☛ I svartebøkene møter vi en blanding av førkristne ritualer, folkelig legekunst, katolsk helgendyrking og middelalder-ske forestillinger om djevlø og demoner, trolldom og hekseri. Kunnskapen fra

Et pentakel er et symbol som skal verne mot onde makter. På norsk blir symbolet gjerne kalt marekors, Salomos seil eller hekselås.

svartebøkene har levd i folketradisjonen helt opp til våre dager. Fortsatt kjenner folk mange steder i landet til hvordan de kan stanse blødninger ved hjelp av magiske formler.

Sjanger og opphav

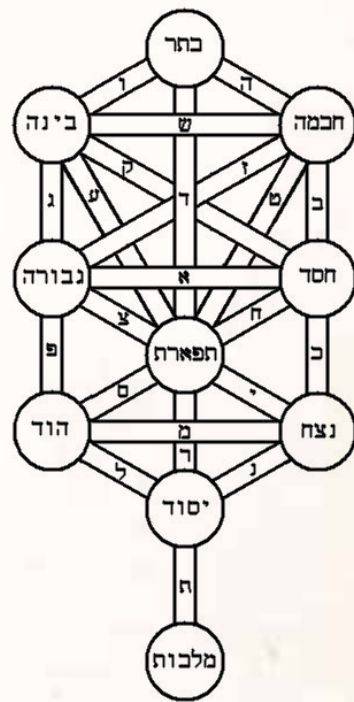
☛ Svartebøkene hører til sjangeren *trolldomsbøker*, som har røtter tilbake til middelalderen. Disse bøkene inneholder blant annet elementer fra kristen og jødisk middelaldermystikk.

☛ Mystikk i religiøs forstand vil si å oppleve samhørighet og harmoni med det guddommelige. Denne samhørigheten kan oppnås på flere måter. Den jødiske kabbalamystikken er for eksempel basert på troen om at det finnes flere lag av mening i de hellige skriftene, og at en ved hjelp av bestemte metoder kan avsløre kunnskapen om Gud og universet som ligger skjult der.

☛ I kabbalamystikken legger en stor vekt på numerologi (læra om talls mystiske egenskaper). Blant annet har hver eneste engel og djevel i bibelen både et navn, et tall og et tegn knyttet til seg. Slike forestil-

linger gjenfinner vi i en type trolldomsbøker fra middelalderen som på fransk heter «grimoires», *skyggebøker*.

☛ De eldste svartebøkene blir ofte omtalt som 6. og 7. Mosebok. Etter folketroen skal disse bøkene være en hemmelig del av den jødisk-kristne bibelen og fortelle om de trolldomskunstene Moses lærte hos egypterne.

Livstree er viktig i kabbala.

☞ Et annet navn på svartebøkene er *Cyprianus*. Betegnelsen skriver seg fra den romersk-katolske helgenen Cyprianus fra Antiokia, som levde på 300-tallet. Legenden forteller at han var en stor trollmann før han ble kristen, og at han skrev svartebøker.

☞ De norske svartebøkene har tyske og danske bøker som forbilder, men inneholder i tillegg trolldoms- og signingsformler som levde på folkemunne i Norge.

Kilder:

Tittelblad på ei svartebok fra Jeløya fra slutten av 1700-talet. Tittelen begynner med «Siprianus Kunstes Bog».

Kunsten å lege sykdom

☞ I *Vinjoboka* finner vi den kjente sator-rotas-formelen, som også kalles «Satans fem linjer»:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

☞ Formelen er et *palindrom*, det vil si at ord eller uttrykk kan leses både fra høyre og venstre. Her kan vi i tillegg lese hvert ord både oppover og nedover. Språket i formelen er latin, og ordene betyr «Såmannen (Jesus) holder hjulene i gang». Denne formelen ble brukt som botemiddel mot sykdom i mange europeiske svartebøker helt fra første århundre etter Kristus.

☞ Mange av svartebøkene inneholder magiske formler for hvordan en kan stoppe blod:

«Dette må sies tre ganger: *Stat* (dvs. stopp) *blod, ligesom Kjærringer i Helvede stod.*»

«En bør påkalle Faderen, Sønnen og Den Hellige Ånd før en leser dette verset: *Som Jordans Flod stod, så stemmer jeg dit Blod.*»

Hekser og trollmenn

☛ Menneskene i middelalderen levde i et magisk univers. Her rådde både Gud og Satan, engler og demoner. Mennesker med overnaturlige krefter ble omtalt som *trollmenn* og *trollkvinner* (fra 1600-tallet også *hekser*), og folk trodde at de stod i direkte kontakt med den onde selv. Prest-er og geistlige med liknende evner kunne derimot hevde at de hadde sin kraft fra Gud, og ble oftest trodd på det.

☛ Fra 1300-tallet og utover forverret klimaet seg i hele Europa. Det ble oftere uår, og epidemier herjet stadig. Mot slutten av 1400-tallet var situasjonen ekstra ille i Tyskland, og mange søkte etter noen å skylde på fordi de ikke fant noen logisk forklaring på ulykkene som rammet dem. Den katolske munken Heinrich Kramer skaffet dem en syndeboek: I 1486 gav han ut boka *Heksehammeren*.

☛ I *Heksehammeren* samlet Kramer en del utbredte forestillinger om ugjernningene til trollmenn og hekser: De kastet sykdom og død på mennesker og dyr, de ødela avlingene til folk og hadde omgang med djevelen. Kramer mente en måtte bruke alle midler for å avsløre trollmenn og trollkvinner, også tortur. Til tross for at flere geistlige og humanister tok avstand fra boka, kom den i mange opplag, og antallet hekseprosesser økte raskt.

☛ Hekseforfølgelsene i Europa kom i flere bølger. Særlig på 1600-tallet ble mange mennesker beskyldt for trolldom og henrettet – ofte brent på bålet. Først mot slutten av 1700-tallet tok hekseprosessene helt slutt i Europa.

☛ Det har vært vanlig å gi *inkvisisjonen* skylda for hekseprosessene. Inkvisisjonen

var en rettsinstitusjon i den katolske kirka som skulle forfølge dem som drev med vranglære. Men de fleste hekseprosessene ble ført for verdslige domstoler. Angiveri var vanlig, og angivernes skjulte motiver kunne være mange: Rikdom vakte misunnelse, gamle uten familie var en belastning for fellesskapet, «kloke koner» (jordmødre) var konkurrenter for legestanden, osv.

☞ Forestillingene om hekser og trollmenn var så utbredt at flere av dem som ble beskyldt for trolldom, selv mente de hadde slike overnaturlige evner. Noen kunne fortelle i detalj hvordan de var blitt fristet til å inngå en pakt med Satan for å oppnå visse goder eller få spesielle magiske evner.

☞ De aller fleste av dem som ble brent som hekser, var kvinner, men også menn og barn ble drept. På Island var det faktisk

bare menn som ble henrettet. Finnmark var det fylket i Norge som tok livet av flest «hekser» og «trollmenn». Likevel må vi huske at ikke alle som ble beskyldt for trolldom, ble dømt. Dessuten forekom det også andre former for straff enn henrettelse.

